

ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Το φαινόμενο της επιθετικότητας είναι τόσο παλιό, όσο και κόσμος μας. Δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες για την αντιμετώπιση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών παρά μόνο κάποιες στρατηγικές οι οποίες πρέπει να είναι εξατομικευμένες, ευέλικτες και να εμπεριέχουν εφευρετικότητα και δημιουργική κατανόηση των βαθύτερων αιτιών που κάνουν το παιδί ευερέθιστο και επιθετικό. (1)

Αν δεν αντιμετωπιστούν με κατάλληλο χειρισμό μπορεί να υιοθετηθούν μόνιμα και να προκαλούν δυσκολίες στη προσαρμοστικότητα του παιδιού όπως και στην ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού.

Αν ένα παιδί είναι επιθετικό μετά τα πέντε του χρόνια, όταν θα έπρεπε να έχει κοινωνικοποιηθεί, να έχει μάθει να χρησιμοποιεί το λόγο, να μπορεί να ελέγχει τον εαυτό του και να μεταχειρίζεται άλλους τρόπους για να διεκδικεί ή να διαπραγματεύεται αυτό που θέλει, **χρειάζεται να αναζητήσουμε** τι του προκαλεί αυτού του είδους τη συμπεριφορά.

Για να θεωρήσουμε την επιθετικότητα υπερβολική, αντιπαραγωγική και ως εκ τούτου δυσλειτουργική, εξετάζουμε:

- Η συχνότητα, η ένταση και η διάρκεια του φαινομένου.
- Ο βαθμός εχθρότητας, μίσους και εκδίκησης των ενεργειών του παιδιού.
- Η δύναμη που έχει το παιδί να ελέγξει τον εαυτό του.

Σημάδια πιθανής εκδήλωσης επιθετικότητας ·

Έντονος θυμός · Απώλεια συχνά συναισθηματικού ελέγχου · Ανεξέλεγκτη παρορμητικότητα · Απογοήτευση με το παραμικρό · Ανυπακοή · Απάθεια · Αντιδραστική και προκλητική συμπεριφορά · Διαταραχή μάθησης · Προσπάθεια να μονοπωλήσουν το ενδιαφέρον των άλλων.

Παιδιά με επιθετικά στοιχεία

Τα παιδιά που χαρακτηρίζονται ως επιθετικά είναι συνήθως ανυπάκουα, αρνητικά, δείχνουν απάθεια και παρουσιάζουν αντιδραστική και προκλητική συμπεριφορά προς τα μέλη της οικογένειάς τους, το διδακτικό προσωπικό του σχολείου, τους ομιλήκους τους αλλά και στον εαυτό τους, γιατί η συμπεριφορά αυτή δεν τους δίνει τη δυνατότητα να μάθουν κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές, οι οποίες θα αποτελέσουν αργότερα τη βάση για την ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο (Τριλίβα, 1992). Δεν είναι απολύτως ικανά να ελέγξουν τα δυνατά τους συναισθήματα και ενεργούν αυθόρμητα. Δεν είναι επίσης ικανά να καταλάβουν τις συνέπειες των πράξεών τους.

Η φυσιολογική επιθετικότητα είναι κάτι διαφορετικό από την ψυχοπαθολογική επιθετικότητα, η οποία πιθανόν να είναι αποτέλεσμα κάποιων ψυχοπαθολογικών διαταραχών. Άρα, πρέπει να ξεχωρίζουμε τη μια από την άλλη (Τσακιράκης, 2004).

Έρευνες έχουν δείξει ότι το παιδί με επιθετικά στοιχεία κρύβει μέσα του πολλά αρνητικά συναισθήματα, που τα εκδηλώνει με εκρήξεις θυμού και μίσους απέναντι στους άλλους. Τα συναισθήματα αυτά μπορεί να είναι αποτέλεσμα πολύ αυστηρής και καταπιεστικής συμπεριφοράς από μέρους των γονιών. Ακόμα, συναισθήματα ζήλιας, η αίσθηση της απόρριψης από τους άλλους ή η ισχυρή αίσθηση ανωτερότητας.

Επίσης, επιθετικά στοιχεία συναντάμε στα παιδιά που μεγαλώνουν σε ανάλογο περιβάλλον, δηλαδή· συναναστρέφονται με ενήλικες επιθετικούς, οξύθυμους, εριστικούς, οι οποίοι πολλές φορές τα δέρνουν. Καθοριστικό ρόλο παίζουν και τα κοινωνικά πρότυπα που προβάλλονται στο παιδί με διάφορους τρόπους, πχ. η τηλεόραση. Η πολύωρη ενασχόληση με εκπομπές και ηλεκτρονικά παιχνίδια αμφιβόλου περιεχομένου εξοικειώνουν το παιδί με τη βία, αφού μέσα από αυτά παίρνει το μήνυμα ότι με τη βία λύνει κανείς τις διαφορές του. Γι αυτό είναι σημαντικό να ελέγχουμε τι βλέπει το παιδί, ενώ καλό θα ήταν οι γονείς κυρίως

παιδιών προσχολικής ηλικίας να βλέπουν τηλεόραση μαζί με το παιδί ώστε να του εξηγούν αυτά που χρειάζεται.

Στρατηγικές αντιμετώπισης και παρέμβασης για την τροποποίηση της συμπεριφοράς των παιδιών

- Σκεφτόμαστε τι μπορεί να είναι αυτό που προκαλεί (οδηγεί) την ακατάλληλη συμπεριφορά
- Αναρωτιόμαστε αν είναι αποτελεσματική η στρατηγική διαχείρισης του προβλήματος
- Ποιους παιδαγωγικούς στόχους πρέπει να επιλέξουμε; προκειμένου να τον βοηθήσουμε να αλλάξει τη συμπεριφορά του;
- Πώς μπορούμε να βοηθήσουμε να αναπτύξει ικανότητες συνεργασίας
- Ποια είναι τα θετικά σημεία και οι δυνατότητες ; Που τα καταφέρνει καλύτερα; ενίσχυσης θετικής συμπεριφοράς

Αρχικά είναι καλό **να αγνοήσουμε** την ακατάλληλη συμπεριφορά του παιδιού . Για κάποια παιδιά, οποιαδήποτε προσοχή, ακόμη και η αρνητική προσοχή, είναι μια ανταμοιβή.

Ταυτόχρονα, **παρατηρούμε συνεχώς και συστηματικά** το συγκεκριμένο παιδί, για τη λήψη συγκεκριμένων παιδαγωγικών και διδακτικών μέτρων, αφού ελέγξουμε την αποτελεσματικότητά τους . Παρατηρούμε τα νήπια όχι μόνο ως μαθητή αλλά και ως άτομο πολύπλευρο και πολύπλοκο, με ιδιαίτερες δυνατότητες και διαφορετικές ανάγκες (Dishion, French, & Patterson, 1995). Η παρατήρησή μας επικεντρώνεται στη μη αποδεκτή συμπεριφορά του παιδιού, προσπαθώντας να αναγνωρίσουμε το πρόβλημα και να εξετάσουμε το πλαίσιο του προβλήματος (Braken, 2000). Δηλαδή ο σκοπός στην παρατήρηση, αποκωδικοποίηση και ερμηνεία μιας συμπεριφοράς θα πρέπει να είναι πάντοτε η ανακάλυψη και οικοδόμηση **πάνω στις δυνατότητες του παιδιού** (Marion, 2004). Παρατηρούμε τη συμπεριφορά των παιδιών γιατί τα παιδιά:

1. επικοινωνούν με τη συμπεριφορά.
2. επιδεικνύουν τις δυνατότητές τους μέσα από τη συμπεριφορά.
3. διαφωτίζουν μια ιδιαίτερη ανάγκη τους.
4. εκφράζουν συναισθήματα, άγχη, προβλήματα
5. μαθαίνουν να παρατηρούν τον εαυτό τους (Drifte, 2004; Marion, 2003).

Προσπαθούμε να επικοινωνήσουμε με την οικογένεια του παιδιού.

Φροντίζουμε να έχουμε ανοιχτή, θετική και υποστηρικτική σχέση με την οικογένεια του παιδιού.. Οι γονείς που **συνεργάζονται** με τους νηπιαγωγούς γνωρίζουν καλύτερα τα παιδιά τους, κατανοούν τις αδυναμίες και τις ικανότητες και μαθαίνουν από αυτούς στρατηγικές αντιμετώπισης προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά τόσο στο νηπιαγωγείο όσο και στο σπίτι. Αντίστοιχα οι νηπιαγωγοί αντλούν τις απαραίτητες πληροφορίες από τους γονείς του παιδιού για τη συμπεριφορά των παιδιών στο σπίτι, αλλά και γενικότερα για την κουλτούρα της οικογένειας. (Sattes, 1985

Ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα **συναισθηματικής αγωγής** είναι πολύ σημαντικό διότι η αγωγή σχετικά με διαχείριση των συναισθημάτων και του άγχους, είναι ένα σημαντικό βήμα για την κατανόηση του πώς αισθανόμαστε. Τα παιδιά μπορούν να μάθουν να βρίσκουν λύσεις και τρόπους αντίδρασης για να βοηθήσουν τον εαυτό τους να απελευθερωθεί από δυσάρεστα συναισθήματα.

Από τη στιγμή που έχουν πραγματοποιηθεί οι παρατηρήσεις και έχουν συγκεντρωθεί οι πληροφορίες για το πότε, που και πώς ένα παιδί εκδηλώνει μια

αντικοινωνική συμπεριφορά, βρισκόμαστε στην πλεονεκτική θέση να αποφασίσουμε **τις στρατηγικές εκείνες**, οι οποίες θα επιφέρουν και τις αναμενόμενες αλλαγές. Θα χρειαστούμε χρόνο και προσπάθειες χρήσης πολλών μεθόδων μέχρι να καταλήξουμε ποια μέθοδος είναι η πιο αποτελεσματική. Σημαντικό είναι να μην αποθαρρυνθούμε γρήγορα και εγκαταλείψουμε την προσπάθεια. Μερικές φορές τα παιδιά με δυσκολίες συμπεριφοράς χρειάζονται αρκετό χρόνο πριν ξεκινήσουν να δείχνουν μια πιο θετική συμπεριφορά.

Αποφασίζουμε την **επιλογή συγκεκριμένων στρατηγικών διαχείρισης της περίπτωσης**. Οι στρατηγικές που θα χρησιμοποιήσουμε πρέπει να είναι αναπτυξιακά κατάλληλες για το συγκεκριμένο παιδί και το πρόβλημά του. Παράλληλα θα πρέπει να αποφασίσουμε να αλλάξουμε και το πλαίσιο μέσα στο οποίο παρατηρείται η μη αποδεκτή συμπεριφορά. Ειδικότερα προσφέρουμε στα παιδιά ένα αναπτυξιακά κατάλληλο πρόγραμμα δραστηριοτήτων που βσιίζεται στον τρόπο με τον οποίο τα μικρά παιδιά σκέφτονται και μαθαίνουν. Διαμορφώνουμε λοιπόν το πρόγραμμα με τέτοιο τρόπο ώστε αυτό να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του παιδιού και της οικογένειας.

Ενθαρρύνουμε την επιθυμητή συμπεριφορά. Είναι σημαντικό να δίνουμε άμεση ανταπόκριση προς το παιδί όταν κάνει κάτι το θετικό. Χρησιμοποιούμε κάτι το συγκεκριμένο ως ανταμοιβή για να δείξουμε στο παιδί ότι έκανε κάτι θετικό.

Επικεντρώνουμε και αναθεωρούμε **τον τρόπο της οργάνωσης του χώρου του νηπιαγωγείου**. Για το λόγο αυτό, εκτός από τη διαμόρφωση του χώρου η οποία θα πρέπει να γίνεται από κοινού με τα παιδιά, θα πρέπει να διαμορφώνονται και οι όροι του παιχνιδιού στις γωνιές.

Πολλές έρευνες συνηγορούν ότι **η εργασία σε ομάδες** οδηγούν, εκτός των άλλων, σε μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και ψυχική υγεία.

Η νηπιαγωγός πρέπει **να αξιοποιεί τα καθημερινά προβλήματα** και τις συγκρούσεις που προκύπτουν μεταξύ των παιδιών με θετικό και δημιουργικό τρόπο.

Συγκεντρωνόμαστε συχνά με τα παιδιά **και συζητάμε γύρω από τους κανόνες της τάξης** και της γενικότερης λειτουργίας του Νηπιαγωγείου, έτσι ώστε να είναι κατανοητοί και να εφαρμόζονται εύκολα από όλα τα παιδιά.

Είναι σημαντικό **να αποφεύγονται φράσεις** όπως «καλό» και «κακό» είναι και οι δύο λέξεις υποκειμενικές και αόριστες, οι οποίες δεν σημαίνουν και πάρα πολλά για το παιδί.

Οι τιμωρίες είναι η λιγότερο κατάλληλη μέθοδος για τον έλεγχο της επιθετικής συμπεριφοράς, διότι ο πόνος και η ντροπή είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσουν και σε δεύτερη, ίσως και πιο επιθετική κίνηση, λόγω εκδικητικής συμπεριφοράς. Άμεσο σταμάτημα των επιθετικών ενεργειών, απ' όπου κι αν προέρχονται αυτές.

Η καρδιά μας και η αγάπη που αισθανόμαστε, πολλές φορές, δίνει τις καλύτερες λύσεις. *Και να μην ξεχνάμε ποτέ, ότι όπως κι η επιθετικότητα, έτσι και η συμπόνια και η αγάπη βρίσκονται σε μεγαλύτερο βαθμό μέσα στο παιδί και είναι σε θέση να τα εκφράσει, αρκεί να τους δίνεται η ευκαιρία* Ελένη Γαρυφαλάκη Σύμβουλος αγωγής & εκπαίδευσης

ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η πρόληψη, προϋποθέτει τέτοιους εκπαιδευτικούς και πολιτισμικούς θεσμούς, οι οποίοι να συμβάλλουν στην καλλιέργεια δημιουργικότητας, επινοητικότητας, συνεργασίας, κριτικής σκέψης, συλλογικής ευθύνης, διανοητικής ευελιξίας στα παιδιά και στους εφήβους, με αποδοχή της διαφορετικότητας και όχι της ατομικής προβολής (Τσακίρακης, 2004).

Σίγουρα το επιθετικό παιδί έχει ανάγκη εκτόνωσης. Στο σχολείο πρέπει να μάθει το «πώς» θα εκτονώνεται δημιουργικά.

Τι δεν πρέπει να κάνουν

- Δε δίνουμε ανταμοιβές σε καμιά επιθετική ενέργεια.
- Αποφεύγουμε να βρίσκουμε μόνο σφάλματα στο επιθετικό παιδί.
- Δεν προκαλούμε καταστάσεις απογοήτευσης, αλλά προϋποθέσεις για κάποιες επιτυχίες.
- Δε χρησιμοποιούμε απειλές, για να το πειθαρχήσουμε.
- Δεν είμαστε εκδικητικοί, γιατί έτσι προκαλούμε εχθρότητα και μνησικακία, με αποτέλεσμα να διεγείρεται περισσότερο η επιθετικότητα του παιδιού.
- Δε χρησιμοποιούμε το προσωπικό μας γόητρο, προσπαθώντας να επιβληθούμε με τη μορφή εξουσίας, σαν ανώτεροί του.
- Δεν προκαλούμε την επιθετικότητα του παιδιού, αλλά ενεργούμε κατασταλτικά.
- Δε γινόμαστε οι ίδιοι πρότυπα επιθετικής συμπεριφοράς, χαλιναγωγώντας το δικό μας επιθετικό, προκλητικό εαυτό, για να μη μας μιμούνται.
- Δεν πιέζουμε σε καταστάσεις που το παιδί δεν μπορεί να καταφέρει.
- Δεν αδιαφορούμε για τη συμπεριφορά του, απειλώντας το συνεχώς και μόνο. Όχι σωματική τιμωρία, αλλά στέρηση προνομίων άμεσα, για να καταλάβει, ότι είναι απόρροια της επιθετικότητάς του.
- Δεν εφαρμόζουμε ψυχολογική βία.
- Δεν αντιδρούμε στις εκρήξεις των νεύρων του, επιθετικά.

Τι πρέπει να κάνουν Ενδεικτικές δραστηριότητες – Παρεμβάσεις

- Κατανοούμε το σκοπό της επιθετικής συμπεριφοράς του παιδιού, ερευνώντας τα βαθύτερα αίτια της, για να προγραμματίσουμε πιο αποδοτική τη δική μας στάση προς το παιδί.
- Προσπαθούμε να αποκαταστήσουμε με το παιδί μια σχέση βασισμένη στην εκτίμηση, στην εμπιστοσύνη και στον αμοιβαίο σεβασμό.
- Συζητούμε το φαινόμενο της επιθετικότητας σε κανονικές συζητήσεις μέσα στην τάξη, όταν δεν είμαστε συγκινησιακά φορτισμένοι από κάποιο περιστατικό.
- Μεταχειριζόμαστε το επιθετικό παιδί σαν κοινωνικά ίσο μας, συζητάμε μαζί του και το ακούμε προσεκτικά.
- Συνδυάζουμε την καλοσύνη και την αυστηρότητα, δηλαδή το παιδί πρέπει να μας νιώθει δίπλα του, αλλά και να καταλάβει, ότι δεν πρόκειται να ανεχθούμε ορισμένα είδη συμπεριφοράς του.
- Χρησιμοποιούμε τα λογικά συμπεράσματα, αντί για την παραδοσιακή τιμωρία.
- Μαθαίνουμε στο παιδί, πώς να δέχεται την ευθύνη για την προσωπική του συμπεριφορά, αναδιαμορφώνοντας έτσι την εσφαλμένη του συμπεριφορά.
- Αποδίδουμε ενθάρρυνση και έπαινο σε κάθε στάδιο που το παιδί αποδίδει.
- Επαινούμε, όπου και όταν χρειάζεται.

- Προσπαθούμε να αναπτύξουμε καλές σχέσεις των συμμαθητών του μαζί του, με πνεύμα συνεργασίας.
- Εξασφαλίζουμε συναισθηματική σταθερότητα και ασφάλεια στο παιδί.
- Διοχετεύουμε στο παιδί υπευθυνότητες και του δίνουμε αρχηγικό ρόλο.
- Η αυταρχική συμπεριφορά μας, δημιουργεί μεγάλο παιδαγωγικό αλλά και κοινωνικό ευρύτερα πρόβλημα.
- Αντίθετα, με την αντιαυταρχική συμπεριφορά μας και το δημοκρατικό στυλ διαπαιδαγώγησης, αναπτύσσεται η πρωτοβουλία των μαθητών, η ανεξαρτησία τους και ευνοείται η ανάπτυξη του ομαδικού πνεύματος.
- Όμως, αντιδρούμε δυναμικά και δεν ανεχόμαστε τις επιθετικές συμπεριφορές.
- Καλλιεργούμε θερμό, δημιουργικό και φιλειρηνικό σχολικό περιβάλλον, λαμβάνοντας υπόψη τις παντοειδείς ανάγκες του παιδιού (βιολογικές, ψυχολογικές, κοινωνικές).
- Δημιουργούμε κατάλληλο συναισθηματικό κλίμα στην τάξη, που να εμπνέει ασφάλεια και εμπιστοσύνη στο παιδί.
- Ελέγχουμε τα μηνύματα που λαμβάνουν τα παιδιά από τα ΜΜΕ.
- Περιορίζουμε και αποτρέπουμε τυχόν αντιδικίες, διαπληκτισμούς και απογοητεύσεις και λύνουμε τις διαφορές διαλλακτικά, ειρηνικά και ήρεμα.
- Διδάσκουμε αυτοέλεγχο της συμπεριφοράς και του θυμού.
- Βοηθούμε στην κοινωνικοποίηση του παιδιού και στην αποδοχή των κανόνων του σχολείου, της τάξης και της ομάδας των συμμαθητών του.
- Μαθαίνουμε στο παιδί να είναι υπεύθυνο για τις πράξεις του, αποδεχόμενο τις συνέπειες.
- Επικοινωνούμε μαζί του, ακούμε αυτό που θέλει να μας πει, συζητάμε, χωρίς να του λέμε συνέχεια «όχι» και «μη».
- Δίνουμε έμφαση στην αυθόρμητη έκφραση και ελεύθερη σκέψη του.
- Μαθαίνουμε πρακτικές αυτοπειθαρχίας και αυτορρύθμισης.
- Εκπαιδεύουμε με βιωματικές δραστηριότητες την έκφραση των συναισθημάτων του.
- Διοχετεύουμε με κατάλληλο προγραμματισμό την επιθετικότητά του σε άλλες δραστηριότητες, ενθαρρύνοντας τους τομείς, στους οποίους δείχνει ιδιαίτερη επιδεξιότητα, ενδιαφέρον και κλίση (π.χ. ζωγραφική, μουσική, άθληση).
- Ενημερώνουμε τα παιδιά για καθημερινά θέματα της κοινωνικής ζωής και ειδικές γνώσεις (ανθρώπινα δικαιώματα, ειρήνη, σεβασμός, αλληλεγγύη).
- Επιμένουμε στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων.
- Ωθούμε στην αυτοπαρατήρηση.
- Μορφές ήπιας επιθετικής συμπεριφοράς, τις αγνοούμε.
- Σε περίπτωση θερμού επεισοδίου, απομακρύνουμε το παιδί από το ακροατήριό του, για να φύγει από την εστία της έντασης και να ηρεμήσει.
- Προσπαθούμε, όταν ηρεμήσει, με κατανόηση να του πούμε ποιες συνέπειες θα υποστεί π.χ. να χάσει την αγάπη των φίλων του, των συμμαθητών του και του εξηγούμε τις συνέπειες και τις βλάβες που θα έχουν οι άλλοι από τις πράξεις του.

Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να γνωρίζουν ότι:

- Η επιθετική συμπεριφορά δεν αντιμετωπίζεται με τυχαίες παρεμβολές στο πρόγραμμα του σχολείου, αλλά δίνεται έμφαση στον τρόπο λύσης του προβλήματος. Έτσι, για το παιδί που παρουσιάζει αυτή τη συμπεριφορά, εφαρμόζεται εξατομικευμένη μέθοδος παρέμβασης, αφού πρώτα εντοπισθούν οι πηγές των απογοητεύσεων του παιδιού.
- Το πρόβλημα της επιθετικότητας ενός παιδιού δεν γίνεται με μετατόπισή του (δηλαδή αλλαγή σχολικής μονάδας ή άλλου πλαισίου). Αντιμετωπίζεται στο περιβάλλον του παιδιού με συνεργασία εκπαιδευτικών, γονέων και ειδικών (όπου χρειαστεί).
- Το παιδί χρειάζεται την αγάπη και το σεβασμό μας. Να του τα δείχνουμε.

- Η συνεργασία μας με την οικογένεια και τους ειδικούς να είναι άριστη.
- Να έχουμε υπόψη μας, ότι η επιθετική συμπεριφορά δε μεταβάλλεται από τη μια στιγμή στην άλλη, αλλά χρειάζεται επιμονή και υπομονή.
- Παρόλα αυτά, το πρόβλημα της αντιμετώπισης της παιδικής επιθετικότητας παραμένει αρκετά δύσκολο. Όμως η ουσιαστική παιδεία και η κοινωνική δικαιοσύνη, είναι τα βασικά μέτρα πρόληψης και μείωσης, αν όχι εξάλειψης της επιθετικής συμπεριφοράς (Ν. Παπαδόπουλος, 1992).

ΠΗΓΕΣ:

(1) Εύα Ν. Τσώλη, **Ψυχολόγος**, <http://www.vgeianews.gr/section/paidi/content/giati-ta-paidia-ginontai-epithetika>

<http://www.otyposnews.gr/archives/2257>

<http://www.imommy.gr/nipia/psychologia/article/4729>

<http://www.vgeianews.gr/section/paidi/content/giati-ta-paidia-ginontai-epithetika>

Αλεξάνδρας Καππάτου Ψυχολόγου – Παιδοψυχολόγου <http://www.akappatou.gr/index.php/2010>

<http://users.sch.gr/sqiannakis/PAIDIKHEPITHETIKOTHTA.pdf> Γκονέλα Ελένη, Σχολική Συμβουλος
17ης Περιφέρειας Ειδικής Αγωγής Ν. Αιγαίου

Διαχείριση προβλημάτων επιθετικής συμπεριφοράς στο νηπιαγωγείο Ευθυμια Γουργιώτου Λέκτορας,
Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΠΗΓΕΣ:

(1) Εύα Ν. Τσώλη, Ψυχολόγος, <http://www.ygeianews.gr/section/paidi/content/giati-ta-paidia-ginontai-epithetika>

<http://www.otyposnews.gr/archiv:as/2257>

<http://www.imomny.gr/nipia/psychologia/article/4729>

<http://www.ygeianews.gr/section/paidi/content/giati-ta-paidia-ginontai-epithetika>

Αλεξάνδρας Καππάτου Ψυχολόγου - Παιδοψυχολόγου <http://www.akappatou.gr/index.php/2010>

<http://users.sch.gr/sgiannakis/PAIDIKHEPITHETIKOTHTA.pdf> Γκονέλα Ελένη, Σχολική Σύμβουλος
17ης Περιφέρειας Ειδικής Αγωγής Ν. Αιγαίου

Διαχείριση προβλημάτων επιθετικής συμπεριφοράς στο νηπιαγωγείο Ευθυμία Γουργιάτου Λέκτορας,
Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστήμιο Κρήτης